

# Kop in 't zand voor engel Boris

Bart Kerremans

Politicoog UIA en KUB

## Misrekening

Op 11 december 1994 werd de wereld opgeschrikt door de inval van Russische troepen in de autonome republiek Tsjetsjenië. Deze had zich reeds in 1991 uitgeroepen tot onafhankelijke staat. De 'president' van deze 'staat', Doudajev, had daarop een quasi-dictatuur gevestigd wat ook tussen de Tsjetsjenen onderling tot grote verdeeldheid leidde. De Russische inval zorgde er alvast voor dat de oppositie tegen Doudajev zo goed als verdween en dat zich meer en meer de allures van de vader des vaderlands kon aanmeten.

De inval in Tsjetsjenië was vanuit Russisch oogpunt een flinke misrekening. Anders dan met het Sovjet-leger in Budapest in 1956 was het klusje niet in drie dagen geklaard, maar stootte het Russische leger op een onverwacht hardnekkig verzet. Tevens werden er een aantal militair-tactische blunders begaan zodat de actie in Tsjetsjenië al snel degenereerde in een regelrechte oorlog waarvan het einde niet in zicht is en waarvoor de bereidheid van de Russische troepen om deze ook uit te vechten minimaal is.

## De houding van het Westen

Het Westen zat met de hele zaak enorm verveeld. Enerzijds was er wel een soort van sympathie voor de Tsjetsjeense 'David', die nagenoeg met de blote vuist de Russische tanks (dat was precies het probleem van de Russen) te lijf ging. Anderzijds was het vanuit juridisch standpunt zo klaar als een klontje dat het om een interne aangelegenheid van de Russische Federatie ging. Als morgen de staat Virginia een poging zou ondernemen om van de Verenigde Staten af te scheuren dan zou Washington het ook niet op prijs stellen dat de Russen zich daarmee zouden moeien. Of zoals de leider van de OVSE-delegatie die Tsjetsjenië bezocht, de hongaar Gyarmati,

verklaarde, hadden de Russen het recht om hun "constitutionele orde" te herstellen.

Ook vanuit een politieke invalshoek was een directe veroordeling van het Russische optreden best te vermijden. Was Jeltsin immers niet de enige garantie tegen een afglijden van de Russische beer in haar oude autoritaire gewoonten? Dat op het altaar van de democratie een klein staatje opgeofferd moest worden, moest men er dan maar bij nemen. Tenslotte was het niet Doudajev en z'n handvol strijdmakkers die de wereldpolitiek konden beïnvloeden. Jeltsin, de Russische generaals of misschien wel Zirinovski kunnen dat wel. Bijgevolg moet de eerste met zachtheid en begrip bejegend worden, moet men de tweede met het nodige wantrouwen benaderen en moet men de derde zover mogelijk van de macht houden. Het gekke van de hele zaak is evenwel dat het Westen zich wel degelijk, zij het op een subtiele manier, mengt in de interne aangelegenheden van de Russische Federatie. De houding t.a.v. het Russische optreden in Transkaukasië getuigt van een duidelijke voorkeur voor Boris Jeltsin als president. Het geeft daarmee duidelijk aan dat het van oordeel is dat er voor Jeltsin geen alternatief mogelijk is. Men kan zich de vraag stellen of dit op langere termijn geen ongelukkige keuze zal zijn. Die vraag werpt zich op, niet zozeer als gevolg van het feit van het Russische optreden in Tsjetsjenië zelf, maar wel als gevolg van de manier waarop er opgetreden is.

## Laakbaar optreden

Volgens het volkenrecht behoort de kwestie Tsjetsjenië immers ondubbelzinnig tot het "domain réservé" van Rusland. Dit recht negeren zou niet alleen in Rusland zelf maar ook daarbuiten de doos van Pandora openen. In Rusland zou de ene afscheiding op de andere volgen met alle

risico's vanden voor de internationale stabiliteit én de mensenrechten (etnische zuiveringen om etnisch homogene staatjes te kunnen vormen). Buiten Rusland kan men hetzelfde opwerpen. Gezien het feit dat de meeste staten in de wereld etnisch heterogeen zijn enerzijds en de meeste etnische groepen niet binnen duidelijke territoriale grenzen af te bakenen zijn en dus onderling gemengd leven anderzijds, is een dergelijke evolutie vanuit humanitaire en politieke motieven hoogst ongewenst.

De manier van optreden vanwege de Russische Federatie is echter wel zonder meer laakbaar. De massale bombardementen die op Grozny en andere steden en gemeenten zijn uitgevoerd hadden op geen enkel ogenblik tot doel een onderscheid te maken tussen de burgerbevolking en de militairen. Hoewel het in een burgeroorlog altijd moeilijk is dat onderscheid te maken, lijkt het er sterk op dat het precies tot de Russische strategie behoorde de burgerbevolking te treffen om op die manier het moreel van het Tsjetsjeense verzet sneller te kunnen breken. De 'Vukovar- of Dresden-strategie' van de Russen is evenwel vanuit humanitair én volkenrechtelijk standpunt verwerpelijk. Daarvoor gelden niet alleen de bombardementen als argument maar ook de manier waarop heel wat civiele gevangenen worden behandeld. Er is niet alleen sprake van foltering en verkrachting maar ook van sommaire executies met de kogel of door wurging.

#### **Niets gezien, niets gehoord**

Westerse leiders hebben het deze dagen enorm moeilijk om hun houding ten aanzien van Jeltsin te verantwoorden. Enerzijds hebben zij, zoals gewoonlijk, de mond vol van democratische waarden en mensenrechten. Anderzijds willen zij de Russische president niet voor het hoofd stoten en kiezen zij derhalve voor de struisvogel-optie. Zolang we onszelf niet te veel confronteren met de wreedheden in Tsjetsjenië kan Jeltsin het aura van democratische leider behouden. In Bonn was deze houding letterlijk te nemen. Op de dag dat, o ironie, de vroegere afgevaardigde voor de mensenrechten van president Jeltsin, Sergeï Kovalev, verslag uitbracht over de bedenklijke toestand van de mensenrechten in Tsje-

tsjenië en de Russische verantwoordelijkheid daarvoor, maakte Helmut Kohl zich wegens een te drukke agenda uit de voeten. Korte tijd daarvoor had hij in de Bundestag zijn "vriend Jeltsin" nog uitvoerig verdedigd. Ook Bill Clinton koos voor deze benadering. Terwijl hij, overigens na een ontmoeting met Kohl in Washington, de nadruk legde op de democratische garantie die Jeltsin voor de toekomst van Rusland is, kondigde hij een steun van 20 miljoen dollar voor Tsjetsjeense vluchtelingen aan. Tegelijkertijd legde hij nadruk op het feit dat het terugschroeven van de economische en politieke steun aan de Russische leider alleen maar tot gevolg kon hebben dat het democratisch hervormingsproces verzwakt zou worden.

#### **Selectieve verontwaardiging?**

Men kan opwerpen dat de hier geformuleerde ergernis over de westerse tolerantie ten aanzien van de mensenrechtenschendingen in Tsjetsjenië getuigt van een selectieve verontwaardiging. Waarom spreken over Rusland als er gezwegen wordt over Turkije (waar de Koerden niet kunnen lachen met de zopas afgesloten douane-unie met de EU), Indonesië, China en andere landen waar er met de mensenrechten een loopje wordt genomen? Toegegeven, voor de slachtoffers van mensenrechtenschendingen is de nationaliteit van de schender weinig relevant. Dat zou ook het uitgangspunt van de westerse landen moeten zijn. Het geval Rusland is echter speciaal - niet zozeer omdat de schendingen er minder of meer schandalig zijn dan elders - maar wel omdat de tolerantie ten aanzien ervan een aantal risico's bevat die elders niet direct of minder gelden.

De westerse houding getuigt van een gevaarlijke strategie ten aanzien van Moskou. Deze bestaat erin op één paard te wedden vanuit de optie dat dat de enige manier is om tot economische en politieke hervormingen te komen. Het zou de enige manier zijn omdat er voor Jeltsin geen alternatief zou bestaan. Ook ten aanzien van Gorbatsjov huldigde men deze opvatting (overigens met heel wat minder negatieve consequenties dan in het geval van Jeltsin). Het valt trouwens op hoe snel deze 'enige optie' eind

1991 vervangen werd door 'de optie' Jeltsin. Daarmee wordt duidelijk dat de onmisbaarheid van één politieke leider betwijfeld kan worden, én zeer gevaarlijk is. Het aura van de onmisbaarheid geeft een dergelijk leider al gauw de indruk over een grote handelingsvrijheid te kunnen beschikken.

Mensenrechten worden dan al gemakkelijker 'ruim' geïnterpreteerd. In het geval van Rusland is dat zondermeer gevaarlijk. Niet alleen omdat Tsjetsjenië niet het enige gebied is dat autonomie of onafhankelijkheid ambieert (dit aantal neemt overigens toe naarmate de economische malaise groter wordt) maar ook omdat de indruk van een grotere vrijheid Jeltsin wel eens zou kunnen verleiden om, onder druk van een deel van het leger of van de nationalisten in de Doema, avontuurtjes te wagen buiten de grenzen van de Russische Federatie. Moldavië, Georgië, Tadjikistan of de Krim en de rol die de Russen daar nu reeds

spelen, geven aan dat het risico daartoe niet denkbeeldig is. Kortom, de té grote tolerantie ten aanzien van Jeltsin houdt een groot proliferatierisico in. Minder dan vroeger zal hij er voor terugdeinzen om met de harde hand interne of naburige problemen op te lossen.

De houding die het Westen ten aanzien van Jeltsin moet innemen, is er een waarin een evenwicht wordt bekomen tussen de 'sticks' en de 'carrots' waarbij er naast de overdosis 'carrots' van vandaag ook plaats moet worden gemaakt voor een redelijk aantal 'sticks'. Het Westen moet aan de Russische leiders duidelijk maken dat aan de wel zeer ruime definitie van wat democratisch is grenzen zijn. Tegelijkertijd moet het Westen de houding alsof Jeltsin de enige reddende engel voor Rusland is dringend laten vallen en ernaar streven dat ook, dit keer échte, democratische krachten een kans krijgen om gehoord te worden.